

ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ, БІЖЕНЦІ ТА ІМІГРАНТИ В УКРАЇНІ: АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ

Розгляд означеної проблеми передбачає аналіз кількох базових питань:

- Чи діє в Україні на практиці механізм забезпечення свободи совісті для релігійних меншин (можливість вільно відправляти свій обряд, отримати земельний наділ для будівництва культових споруд, орендувати чи викупити для релігійних цілей приміщення, запрошувати своїх релігійних лідерів із інших регіонів чи інших країн тощо)?

- Чи можуть біженці чи іммігранти, а це іноземці чи особи без громадянства, які отримали дозвіл на імміграцію і прибули в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримали дозвіл на імміграцію і залишилися в Україні на постійне проживання, отримати в Україні можливість вільно відправляти свій релігійний культ, будувати культові споруди тощо?

При цьому ми повинні враховувати, що права і свободи нелегальних мігрантів у сфері свободи совісті не регулюються ні міжнародними, ні вітчизняними законодавчими актами. Адже ці люди грубо порушують чинне законодавство і, відповідно до останнього, повинні бути в той чи інший спосіб або депортовані, або отримати дозвіл на перебування в країні.

Перш за все слід зауважити, що відповідь на поставлені питання часто буде залежати від того, до якого типу мігранта відноситься людина, яка потребує забезпечення своїх релігійних прав. Тут ми вирізняємо: тимчасових/постійних переселенців з одних областей України в інші; біженців (з політичних, релігійних чи економічних мотивів), які обрали Україну місцем свого перебування; іммігранти (найбільшою і компактною їх групою в Україні є кримські татари).

Права біженців та нелегальних мігрантів в Україні, а також громадян країни у сфері міграції регулюються низкою законів: «Про біженців» (1994 р.); «Про імміграцію» (2001 р.); «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» (1994 р.); «Про громадянство України» (2001 р.); «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» (2004 р.); «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (1994 р.). Проте проблема гарантування прав і свобод людей у сфері свободи совісті згадується лише в останньому законі. Зокрема, іноземцям та особам без громадянства гарантується право на свободу совісті нарівні з громадянами України і забороняється розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, а також образу почуттів громадян України та іноземців й осіб без громадянства у зв'язку з їх релігійними переконаннями (стаття 17).

Прямо нічого не сказано про права і свободи біженців чи іммігрантів в Україні й у базовому законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.). Тут можна виділити лише статтю 24 «Міжнародні зв'язки та контакти релігійних організацій і віруючих», якою регулюється міжнародний обмін студентів духовних навчальних закладів, приїзд в Україну паломників, учасників релігійних заходів, проповідників тощо.

Очевидно передбачається, що цими питаннями (забезпечення прав і свобод у сфері свободи совісті іммігрантів в Україні) повинен перейматися Державний орган України у справах релігій, який, відповідно до статті 30 закону, надає

консультативну допомогу державним органам у застосуванні законодавства про свободу совісті та релігійні організації, здійснює контакти і координаційні зв'язки з відповідними органами інших держав, сприяє участі релігійних організацій у міжнародних релігійних рухах, ділових контактах з міжнародними релігійними центрами й зарубіжними релігійними організаціями тощо, а у випадку, коли міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить українське законодавство про свободу совісті та релігійні організації, Державний орган України у справах релігій домагається застосування правил міжнародного договору (стаття 32).

Церкви не стоять осторонь проблем мігрантів та іммігрантів. Особливо цікавий досвід в цьому питанні має УГКЦ (це й не дивно – 17 із 29 єпархій та екзархатів УГКЦ знаходяться за межами України), яка розгорнула активну діяльність із підтримки трудових мігрантів за кордонами нашої країни (Італія, Португалія, Іспанія та інші країни), створила Пасторально-місійний відділ (головне завдання – пробудження місійного духу та душпастирська опіка за межами структур УГКЦ) та Митрополичу комісію УГКЦ у справах мігрантів (головне завдання – безпосереднє служіння мігрантам). Відповідно до постанов Патріаршого Синоду Єпископів, щороку в УГКЦ відзначається День мігранта (остання неділя перед Різдом), що супроводжується загально церковною молитвою за мігрантів та членів їхніх родин.

У 2010 р. головною темою Синоду Єпископів УГКЦ є питання міграції. Глава УГКЦ кардинал Любомир з цього приводу зокрема зазначив: «Ми бачимо в історії нашої Церкви за останні сто двадцять років, що міграція відіграла дуже важливу роль і сьогодні ми стоїмо перед фактом дуже чисельної еміграції. Ми хочемо поглянути на міграцію, беручи під увагу конкретні обставини життя, конкретні потреби тих людей, які вийшли поза межі рідного краю. Розходиться, щоб ми побачили це як богословський факт. Дуже багато наших співвітчизників упродовж останніх десятиліть вийшли поза межі України і створили релігійні, а також і культурні спільноти у різних країнах, залишаючись собою. Чи є це страчені люди, чи навпаки, це є служіння людству, Вселенській Церкві, яке ми сповняємо? Синод, запропонувавши цю тему для свого вивчення у 2010 році, хоче передусім збагнути релігійний аспект міграції, подивитись на цю дійсність очима віри» [«Ми мусимо любити українців. То є любов до України, конкретних людей, а не до абстрактної України». Блаженніший Любомир — про політику, як про найвищу форму любові до свого ближнього // <http://www.r.lviv.ua/pfc.php?p=1&z=26>].

Свій внесок у підтримку заробітчани роблять й православні церкви – від заснування парафій у місцях найбільшого скупчення українців до організації релігійно-мистецьких заходів (організація виставок, конференцій, форумів тощо). Так, УПЦ МП виступила організатором та співорганізатором кількох виставок духовної літератури в Італії, привезень із закордоння мощів, чудодійних ікон тощо. Місіонерська робота Всеукраїнського союзу церков християн віри євангельської — п'ятидесятників, Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів чи представників інших українських церков поза межами України теж значною мірою зорієнтована на вітчизняну діаспору – як трудову, так і політичну (вихідці з України, наприклад, входять у керівні структури більшості протестантських церков у Російській Федерації).

Така увага церков закономірна й виправдана. Адже за даними деяких аналітичних центрів, українські трудові мігранти забезпечують до 25%

українського ВВП (від \$10 до 20 млрд.) [NEWSru.ua]. За розміром переказів українських заробітчани (а їх нараховується 5-7 мільйонів) Україна на шостому місці у світі [http://www.demographia.ru/articles_N/index.html?idR=45&idArt=920]. Ці цифри мали б спонукати й державні органи більш відповідально поставитися до долі українців за кордонами нашої держави.

Закономірно, що й закордонні церкви переймаються долею своїх етнічних одновірців в Україні. Ми знаємо приклади активного реагування деяких країн (США, Росія, Румунія та ін.) на порушення прав їх одновірців в Україні та інших країнах світу (державні органи діють під тиском своїх церков). Подібне реагування інколи набирає й чисто релігійних форм. Наприклад, Румунська православна церква у 2009 р. ввела відзначення «неділі румунських мігрантів» (у першу неділю після свята Успіня Богородиці). З цього приводу патріарх звертається із посланням до своєї пастви із закликом молитися за своїх співвітчизників, які проживають за кордоном. Це значно активізувало роботу біляцерковних громадських організацій з мігрантами і навіть посилило експанські настрої серед румунських віруючих, в т.ч. й щодо українських територій, де компактно проживають румуни.

Не менш активно проблемами своїх мігрантів займається Молдовська православна церква (згідно статистики, біля 20% населення країни перебуває на заробітках в інших країнах). Митрополія спільно з неурядовими організаціями та представниками державного апарату вже має перші напрацювання щодо захисту трудових мігрантів. Наприклад, молитовники для мандрівників, де на останніх сторінках вказані адреси православних парафій в приймаючих трудових мігрантів країнах. Люди, у яких виникли проблеми в чужій країні, можуть звернутися за допомогою до місцевої церкви.

Останніми роками відбувається процес все ширшого залучення на міжнародному рівні церков і релігійних організацій у вирішення проблем трудової міграції. Як один із прикладів такого залучення можна назвати нещодавні (квітень поточного року) консультації у Кишиневі представників організацій міжнародної допомоги для таких країн як Білорусь, Росія, Україна, Молдова і Вірменія з проблем міграції. Метою таких консультацій є створення з допомогою церков міжнародної мережі організацій соціального служіння, в тому числі й релігійних у різних країнах (перш за все у країнах Східної Європи і на Кавказі) для допомоги трудовим мігрантам.

Права трудових мігрантів в Україні захищені й міжнародними угодами. Зокрема розроблена за ініціативою ООН і прийнята Генеральною Асамблеєю цієї організації 18.12.1990 (№ 45/158) Міжнародна конвенція (тут – міжнародний договір універсального характеру) про захист прав працюючих-мігрантів і членів їхніх сімей (United Nations Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families) [З різних причин цей документ вступив у силу лише з 01.07.2003 (станом на 2010 р. конвенцію ратифікували 42 держави, а підписали не ратифікувавши – 16)] передбачає захист права економічних мігрантів на свободу совісті.

Зокрема, у ст.12 конвенції сказано, що працюючі-мігранти і члени їх сімей мають право на свободу думки, совісті і релігії (мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію як одноосібно, так й з іншими людьми, публічним чи приватним чином, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів і вченні). Свобода у сповіданні релігії чи переконань може бути обмежена лише законом і з метою суспільної безпеки,

порядку, здоров'я і моралі, основних прав і свобод інших осіб. Батьки та опікуни мають право на релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань. Україна не підписала цю конвенцію і послуговується дуже близькою за змістом Європейською конвенцією про захист прав працюючих-мігрантів (1977 р.), укладає договори з окремими країнами про тимчасову трудову міграцію (наприклад, з Португалією), а також приймає спеціальні програми для забезпечення прав й інтересів громадян, які виїжджають за кордон для працевлаштування.

У спеціальних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з року в рік порушуються проблеми, які так і не знаходять у нас вирішення. А саме: приєднання України до низки міжнародних конвенцій у сфері трудової міграції; розробка ефективної системи збору, обробки та аналізу статистичної і відомчої інформації про внутрішню міграцію та закордонну політичну та трудову еміграцію з метою реалізації державної міграційної політики; підвищення ефективності захисту прав і свобод українських трудових мігрантів та трудових мігрантів в Україні.

Слід відзначити, що проблеми із забезпеченням прав і свобод громадян у сфері свободи совісті існують не лише в іноземців в Україні. Певні проблеми існують для трудових мігрантів та інших переселенців (одруження, навчання, переїзд до родичів тощо) і всередині країни. Прикладів не виділення земельних ділянок для будівництва культових споруд віруючих релігійної меншини більш, ніж достатньо. Більше десяти, а у деяких випадках п'ятнадцяти років намагаються отримати дозвіл на отримання ділянки землі під храм чи культову будівлю громади: УГКЦ у Ялті, Сімферополі, Донецьку та ін.; УПЦ КП у Донеччині, Запоріжжі, Сумщині (неодноразові підпали тимчасових приміщень на виділених ділянках, спилування хрестів після висвячення ділянок тощо); УАПЦ в Одесі; УПЦ у Львові; буддисти у Луганській області; мусульмани у Сімферополі, Києві тощо.

У цей же розряд потрапляє і проблема повернення культових приміщень, перешкоджання у проведенні богослужінь, церковних заходів. Наприклад, римокатолики (у Севастополі, Києві, Житомирі, Дніпропетровську), євреї (у Харкові) роками не можуть отримати у користування чи власність свої храми. Специфічно повертаються і православні культові будівлі: в областях, де домінує УПЦ, практично всі храми у 1995-2005 роках передавалися у власність саме цієї церкви. І це при тому, що УПЦ КП, наприклад, має також широку підтримку, яка в окремих регіонах доходить до 50% (Чернігівська обл.). Окремо слід сказати і про прояви релігійної нетерпимості до релігійних меншин, які проявляються у спробі перешкодити візитам глав церков у ті чи інші регіони: загальновідомі скандали щодо спроб блокування приїзду патріарха Філарета у Харків, Одесу, Маріуполь тощо; митрополита Любомира Гузара у Київ (перенесення осідку церкви зі Львова у Київ); перешкоди у проведенні конгресів Свідків Єгови (Донецьк, Львів, Київ та ін.) тощо. Набули суспільного резонансу випадки перешкоджання у проведенні богослужінь (погром п'ятидесятницької громади у Євпаторії, спалення монастиря УГКЦ на Київщині тощо); церковних заходів (зрив акцій християнської церкви «Слово Життя» у Донецьку тощо).

Зрозуміло, що віруючі із громад релігійних меншин не становлять більшість у місцях свого нового проживання. Існуючий нині механізм виділення земельних ділянок чи передачі культових споруд (рішенням міських чи районних рад, на території якого проживають віруючі) практично не дає шансів релігійній меншині отримати землю/споруду – місцеві депутати теж віруючі, мають власні релігійні

переконання, примножені на вплив місцевих кліриків. У багатьох випадках навіть тиск/прохання вищого керівництва держави не має успіху – виділені після такого прохання (роботи спеціальних комісій тощо) ділянки (як це було у Ялті, Сімферополі) з тих чи інших причин через деякий час відбираються. І це незважаючи на те, що громада виготовила частково чи повністю проект будови, вклала гроші у планування території тощо.

Підсумовуючи, слід відзначити, що в Україні в цілому забезпечуються права і свободи біженців та іммігрантів, внутрішніх мігрантів у сфері свободи совісті. Більшість приїжджих відзначають толерантність до іновірців в Україні [Див., напр.: Міграція – не проблема, а факт // Дзеркало тижня, №16 (645) 28.04. – 11.05.2007]. Цю тезу підтверджує і факт активного зростання в Україні тих церков і релігійних організацій, які засновуються іммігрантами. Найпотужніша група серед них – кримські татари, які нині мають всі можливості для задоволення своїх релігійних потреб. Більше того, існують навіть перекося у регулюванні державно-церковних відносин із цією групою віруючих – понад 70 мечетей в Криму побудовані без жодних дозвільних документів (що несе небезпеку для життя людей, які перебувають у храмах) і навіть на територіях, які отримані самозахопленням. В Україні також вільно розвиваються християнські церкви, організовані за національною ознакою (більшість складають іммігранти із Кореї, Вірменії та інших країн): Корейська методистська церква; Корейська баптистська церква; Шведська лютеранська церква; Німецька Євангелічно-лютеранська церква; Вірмено-католицька церква; Вірмено-апостольська церква та ін.

Ті проблеми іммігрантів та внутрішніх мігрантів, які нині існують в Україні у сфері свободи совісті, мають переважно системний характер (недосконалий механізм прийняття рішень органами місцевого самоврядування на місцях щодо проблем релігійних меншин і відсутність можливості впливу центральних органів виконавчої влади при ігноруванні таких прав). Для їх вирішення необхідно змінювати не лише законодавство, але й свідомість людей, більш системно й масово проводити відповідну інформаційну роботу. Адже діяльність в країні міжнародних та українських організацій й міжвідомчих комісій (Міжнародна організація з міграції, Управління верховного комісара ООН з проблем біженців, Міжвідомча робоча група з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості та ін.), як показує практика, спрямовані на роботу із уже існуючими фактами порушень прав і свобод біженців, іммігрантів та незаконних мігрантів. Профілактична й інформаційна робота (соціальна реклама на телебаченні, спецкурси у навчальних закладах, конкурси, вікторини тощо, ефективність запровадження яких підтверджено практичними результатами у США, багатьох європейських країнах) практично не проводиться.

Поряд з цим, в Україні відсутній єдиний закон про трудову міграцію в країні, що веде до розпорошення правових норм у багатьох сферах чинного законодавства. Основна увага держави звернена не на використання величезного потенціалу іммігрантів для економіки країни, а на боротьбу із нелегальною міграцією (відтак провідну роль у здійсненні імміграційної політики відіграють правоохоронні органи) – це є також однією із причин відсутності достовірної статистики щодо чисельності та структури трудових мігрантів в Україні. В Україні ще не сформувалася система неурядових організацій (в т.ч. й церковних), метою яких є допомога біженцям і мігрантам, формування конструктивної суспільної думки із цих питань.

Таким чином, об'єктивне зростання міграційних потоків у наступні роки (пов'язане із подальшим втягненням країни у глобалізаційні процеси, проведенням Європейського чемпіонату із футболу у 2012 р. тощо), виконання Україною угод про реадмісію, потребує подальшого вдосконалення законодавчої бази (більш чіткого регламентування відповідальних за забезпечення прав і свобод біженців та іммігрантів у сфері свободи совісті, встановлення чіткої відповідальності за порушення цих прав тощо), проведення активної інформаційної роботи, більш повного використання потенціалу церков і релігійних організацій у справі соціальної реабілітації як іммігрантів та біженців, так і українських мігрантів.

Айдер БУЛАТОВ (Симферополь, Україна)

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНА УКРАИНЫ О СВОБОДЕ СОВЕСТИ – ОЧЕРЕДНОЙ ШАГ К ПОЛНОЙ РЕЛИГИОЗНОЙ СВОБОДЕ И ДЕМОКРАТИИ

На протяжении многих веков и до настоящего времени взаимоотношения Церкви (как института) и государства всегда были противоречивыми, но всегда актуальными. Имеются яркие примеры, когда в той или иной стране определённые религии имели (и имеют) статус даже государственных. Но из недалёкого нашего прошлого, на примере бывшего Советского Союза, мы знаем, что за религиозные убеждения государство

Начало XXI столетия в Украине ознаменовалось появлением нового взгляда на философию и роль религиозного сознания в обществе. Религия постепенно стала трактоваться как один из главных факторов сохранения ценностного комплекса этнической идентичности. Этнические группы стали возвращаться к собственным, историческим корням, с закреплёнными в них традициями, формирующими этническую

Но каждый народ, в каждом отдельно взятом государстве, в любой исторический промежуток времени, всегда болезненно относился к процессам, касающимся его религиозных чувств. Исторические примеры наглядно показывают, что грубое вмешательство государства в религиозную составляющую общества, серьёзные перегибы в отношении верующих, ущемление их прав на свободу совести и вероисповедания (которые имели место, как правило, при авторитарных режимах) ведёт впоследствии к значительному оскуднению духовного потенциала общества, ухудшает психологический климат в государстве, создаёт ему негативный международный имидж.

Во времена коммунистического режима во всех советских республиках, в том числе и в Украине, на уровне социальной психологии, проводилась жёсткая политика внедрения в сознание граждан идеологии воинствующего атеизма. Советских философов религия интересовала преимущественно как культурологический феномен общемирового уровня, серьёзно противодействующий продвижению в коммунистическое будущее. В настоящее время, в новых демократических условиях, религия стала выполнять созидательную функцию проводника новых духовных ценностей. К сожалению,